

Пеньковець Василь<https://orcid.org/0000-0002-2798-2302>

Доцент кафедри спорту,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
(м. Чернігів, Україна) E-mail: penkovetsv@gmail.com

Максименко Олена<https://orcid.org/0009-0005-1865-6365>

Кандидат педагогічних наук, доцент, учений секретар,
Державний університет інфраструктури та технологій
(м. Київ, Україна) E-mail: maksimenkoelena@gmail.com

Пеньковець Дмитро<https://orcid.org/0000-0003-0088-6924>

Аспірант,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
(м. Чернігів, Україна) E-mail: penkovetsdm@gmail.com

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ У МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Актуальність статті зумовлена науково-технічною революцією яка спричинила різке зростання обсягу інформації. Цю інформацію необхідно усвідомити, засвоїти, опрацювавши у свідомості, й використовувати на практиці. Зі стрімким часом велика кількість інформації, ідей, теорій, технологій швидко змінюється, перетворюється, застаріває. У зв'язку з цим обсяг знань, набутих упродовж навчання, стає замалим уже після 3-5 років професійної діяльності.

Знання нині виступають лише потенціалом, яким має володіти фахівець, головним є результативність діяльності спеціаліста в конкретних умовах, тому одним із напрямів модернізації освіти є запровадження та реалізація компетентнісного підходу в навчанні. Компетентнісний підхід орієнтується на кінцевий результат освітнього процесу та спрямовується на формування у випускника готовності ефективно використовувати, для досягнення поставленої мети, внутрішні ресурси (знання, уміння, цінності, психологічні особливості) і зовнішні ресурси (інформаційні, людські, матеріальні).

Метою роботи є розгляд формування професійної компетентності, що має здійснюватися у процесі підготовки фахівця з фізичної культури і спорту у закладі вищої освіти з позиції сучасного практичного підходу.

Наукова новизна. Полягає в обґрунтуванні доцільності використання компетентнісного підходу у професійному навчанні майбутніх учителів з фізичної культури. Розробці теоретичного обґрунтування поняття «формування професійної компетентності». Уточненні компонентного складу професійної компетентності фахівців у галузі фізичної культури і спорту. Визначенні рівнів та показників сформованості професійної компетентності вчителів фізичної культури.

Висновки: у цілому розв'язання завдання формування професійної компетентності майбутніх фахівців з фізичної культури можливе шляхом цілеспрямованого педагогічного управління оптимізацією навчального процесу, докорінної зміни методики отримання нового знання та становлення майбутнього фахівця з фізичної культури і спорту на базі використання інноваційних освітніх технологій.

Науково-методичне забезпечення професійного навчання не встигає за швидким розвитком інформаційних технологій у сфері фізичної культури і спорту та освіти, що вимагає модернізації професійної підготовки спеціалістів з фізичної культури і спорту.

Потребує подальшого дослідження виявлення факторів та умов формування професійної компетентності фахівців з фізичної культури і спорту засобами різноманітних технологій, що базуються на впровадженні в професійну освіту вчителів з фізичної культури дистанційного навчання на базі новітніх інформаційних технологій.

Ключові слова: формування професійної компетентності, рівень розвитку професійної компетентності, компетентність, компетенція, ключові компетенції.

Постановка проблеми. Мета та основні напрямки дослідження, наукова новизна якого полягає тому, що в результаті зробленого аналізу запропоновано новий підхід до наукового обґрунтування основних понять компетентістського підходу, їх співвідношення та структури. Для досягнення поставленої мети було обрано об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури в університеті; предмет дослідження – формування професійної компетентності майбутніх учителів фізичної культури; завдання: дати наукове визначення понять «компетентність», «компетенція», «професійна компетентність»; запропонувати компонентний склад професійної компетентності майбутніх вчителів фізичної культури; визначити рівні і показники сформованості професійної компетентності вчителів фізичної культури.

Актуальність роботи зумовлена реалізацією творчого потенціалу людини як суб'єкта професійної діяльності, що забезпечує формування її професіоналізму від кваліфікації до компетентності. Професійна компетентність дає змогу фахівцю успішно виконувати різноманітні види професійної діяльності, вона синтезує у собі широкий спектр знань та практичних дій, відображає ступінь сформованості професійної культури спеціаліста і визначає результати його роботи. Професійна компетентність є мірою і головним критерієм професійної підготовленості та здатності суб'єкта праці виконувати завдання й обов'язки відповідно до посади, яку він займає.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз наукової психолого-педагогічної літератури дозволив виявити, що дослідження з формування професійної компетентності різноманітні, охоплюють багато аспектів цієї проблеми. Однак на сучасному етапі процесу модернізації професійної освіти теоретичне обґрунтування основних понять компетентістського підходу поки ще далеко від свого завершення. Зокрема, серед учених немає однозначного погляду на зміст понять «компетентність», «компетенція» та чіткого уявлення про їх співвідношення, що обумовлює неоднозначність визначення структури професійної компетентності майбутніх вчителів з фізичної культури. Потребує подальшої теоретичної розробки визначення рівнів розвитку професійної компетентності та критеріїв їх визначення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування професійних компетентностей у майбутніх учителів фізичної культури – це процес, який включає в себе набуття знань, вмінь, навичок та особистих якостей, необхідних для успішного виконання педагогічної діяльності в сфері фізичного виховання. Він має на меті підготувати майбутніх учителів до ефективного викладання, організації та проведення занять, а також до забезпечення здорового способу життя у учнів.

Основні аспекти формування професійних компетентностей

Педагогічна компетентність. Знання психології та дидактики, вміння планувати та організовувати навчальний процес, застосовувати різні методики навчання, а також мотивувати та стимулювати учнів до навчання.

Спортивно-педагогічна компетентність. Знання спортивних дисциплін, вміння їх викладати та організовувати, знання правил та техніки спорту, а також вміння аналізувати та оцінювати фізичну підготовку учнів.

Методична компетентність. Уміння вибирати та застосовувати відповідні методи та форми організації занять, знання інноваційних методик, а також вміння адаптувати їх до потреб та вікових особливостей учнів.

Соціальна компетентність. Уміння працювати в команді, спілкуватися з учнями, батьками та колегами, а також вміння вирішувати конфліктні ситуації та налагоджувати гармонійні взаємини.

Наукова компетентність. Знання основ наук про фізичну культуру та спорт, вміння аналізувати наукові дослідження, а також вміння застосовувати отримані знання на практиці.

Методи формування професійних компетентностей

Навчання. Курси, семінари, лекції, практичні заняття, що дозволяють майбутнім учителям набути необхідних знань та вмінь.

Практика. Проведення занять під керівництвом досвідчених учителів, участь у спортивних заходах та інших заходах, пов'язаних з фізичним вихованням.

Самостійна робота. Проведення досліджень, написання рефератів, створення навчальних посібників, а також самостійне вивчення нових методик та інструментів.

Розвиток критичного мислення. Аналіз власних дій та дій інших, обговорення проблемних ситуацій, а також навчання відмінностей між різними підходами до фізичного виховання.

Важливість формування професійних компетентностей:

Учителі фізичної культури, які мають добре сформовані професійні компетентності, можуть:

1. Ефективно організовувати та проводити заняття, враховуючи вікові та індивідуальні особливості учнів.
2. Забезпечувати безпеку та здоров'я учнів під час занять фізичною культурою.
3. Надихати учнів до здорового способу життя та до активної участі у спортивних заходах.
4. Сприяти розвитку гармонійної особистості у учнів, як фізично, так і розумово.
5. Широко застосовувати досвід та знання на практиці.

Питання професійних компетентностей були предметом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Розвиток досліджень про професійну компетентність має кілька напрямків: від аналізу психологічних основ професійної діяльності викладачів (Л.С. Виготський, А.Н. Леонтьєв, Д.Б. Ельконін); до розробки основ формування педагогічної спрямованості викладача й розвитку професійно важливих якостей особистості в цілому (А.А. Орлов, Н.В. Кузьміна, І.Я. Лернер, М.Н. Скаткін та ін.); і далі до

визначення сутності джерел педагогічної творчості (В.І. Андрєєв, Ю.Н. Кулюткін, М.М. Поташник). Окремі аспекти компетентнісного підходу в професійній освіті досліджують також українські вчені: І. Бех, Д. Гришин, О. Дубасенюк, В. Лозова, Н. Ничкало, О. Подмазін, О. Пруцакова, В. Сериков, Н. Баловсяк та ін.

Становлення компетентнісного підходу в освіті пройшло декілька етапів у своєму розвитку. На першому етапі (1960-1970 рр.) було введено поняття «комунікативної компетентності» (Д. Хаймс), досліджено різні види мовної компетентності та створено передумови для розмежування понять «компетентність» та «компетенція». На другому етапі (1970-1990 рр.) категорія «компетентність» впроваджується в теорію та практику вивчення мов, вводиться поняття «соціальної компетенції».

Починаючи з третього етапу (1990 р.), поняття «компетентність» стає предметом спеціального всебічного наукового дослідження. У документах ЮНЕСКО окреслюється коло ключових компетенцій, які повинні стати обов'язковим результатом освіти. У педагогіці ця категорія розглядається як похідний компонент «загальнокультурної компетентності» (Н. Розов, С. Бондаревська); «рівень освіченості фахівця» (Б. Гершунський, А. Щекатунова); системне явище, що включає знання, уміння, навички, професійно значущі якості особи фахівця, що забезпечують виконання ним власних професійних обов'язків (Т. Браже, Н. Запрудський).

Передумовою життєвого і професійного успіху людини в суспільстві є її самореалізація, сформованість універсальних (ключових) компетенцій і компетентності як важливих в багатьох життєвих сферах діяльності.

Зрозуміло, що всі компетенції і компетентності ґрунтуються на базовій грамотності і, перш за все, на розвиненості когнітивних процесів, які дозволяють сприймати і переробляти інформацію (процеси сприйняття і переробки інформації сприйняття, уявлення, уваги, мовлення, мислення і креативного мислення). Рівень розвитку когнітивних процесів впливає на процеси розуміння, аналізу та інтерпретацію завдань, зокрема відкритих (що мають більше одного рішення), проблем в ситуаціях новизни, невизначеності при нестачі інформації, створення власного інноваційного продукту, що володіє суб'єктивною або об'єктивною новизною.

Проведемо аналіз поняття «універсальні (ключові) компетенції і компетентності» з точки зору змісту «базової грамотності».

Компетентність взаємодії з іншими спирається на соціально-комунікативну, поведінкову і загальнокультурну грамотність і визначається як:

– здатність до співпраці, спільної роботи (operation / collaboration), в тому числі в ролі лідера і в ролі учасника команди;

– здатність домовлятися (переконувати, аргументувати свою позицію і приймати чужу, в тому числі з урахуванням соціальних і культурних відмінностей), вирішувати конфлікти, усвідомлювати можливі об'єктивні протиріччя в інтересах різних сторін і враховувати їх при прийнятті рішень (як я спілкуюся з рівними мені, з молодшими, зі старшими, в колективі).

У навчальному процесі ЗВО студенти опановують компетентністю взаємодії з іншими шляхом включення їх в наступні види діяльності:

– «студент – контент» – процес вивчення, аналізу і обробки одержуваної інформації, придбання знань шляхом наповнення інформаційної системи (тексти, графіка, мультимедіа та інше інформаційно значуще наповнення), створення нових когнітивних структур і їх узгодження з наявними; це взаємодія з контентом, яка призводить до змін в його розумінні;

– «студент – викладач» – взаємодія між студентом і викладачем;

– «студент – студент» – взаємодії між двома або більшою кількістю студентів;

– «студент – інтерфейс» – взаємодія із засобами навчання, наприклад, системою управління навчанням (*Learning management system, LMS*);

Компетентність взаємодії з собою (саморефлексія) – «як я розумію, що у мене виходить добре, а що – погано»; «Як я аналізую свої дії і вибираю найбільш ефективні шляхи досягнення мети».

Розвиненість універсальних компетенцій та компетентностей взаємодії з собою:

– ефективність людини приймати рішення і діяти в різних ситуаціях;

– здатність до саморозвитку: у вузькому, академічному сенсі «вчитися – вчитися» – мета системи безперервної освіти, і в широкому сенсі – оволодіння будь-якими новими навичками, в яких виникає професійна чи життєва необхідність;

– здатністю управління своїми емоціями, саморегуляцією, самоконтролем, самоорганізацією, рефлексією.

З огляду на постійно мінливу ситуацію, недостатньо мати тільки професійні навички, слід розвивати нові навички. Дослідники стверджують, що «нові (базові) навички» – це додаткові до професійних навичок.

Нові навички засновані на досвіді, знаннях, уміннях і інтуїції (передбачення, передчуття).

Професійна компетентність - це системне поняття, коло повноважень у сфері діяльності, коло питань, з яких суб'єкт володіє знаннями, досвідом, сукупність яких відображає статус і кваліфікацію, а також індивідуальні особливості (здібності), що забезпечують можливість реалізації певної діяльності.

Компетентність – це освітній результат, що відображає підготовленість студента до реального володіння методами і засобами професійної діяльності та вміння застосовувати їх на практиці.

Поняття компетентності містить не лише когнітивний і операційний складник, але й мотиваційний, етичний, соціальний та поведінковий, які надають йому особистісного характеру відповідно до якостей конкретної людини.

Формування особистості майбутнього працівника у закладах освіти має відбуватися на основі особистісно-орієнтованого підходу, оскільки саме він базується на смисловому складнику будь-якого виду професійної діяльності і дозволяє майбутньому фахівцю змінювати свою індивідуальну професійну діяльність відповідно до вимог ринку праці.

Аналіз навчальних планів у контексті формування професійних знань і компетенцій, індивідуальних якостей особистості, дозволяє виділити три основні етапи в професійному становленні студента (рис. 1).

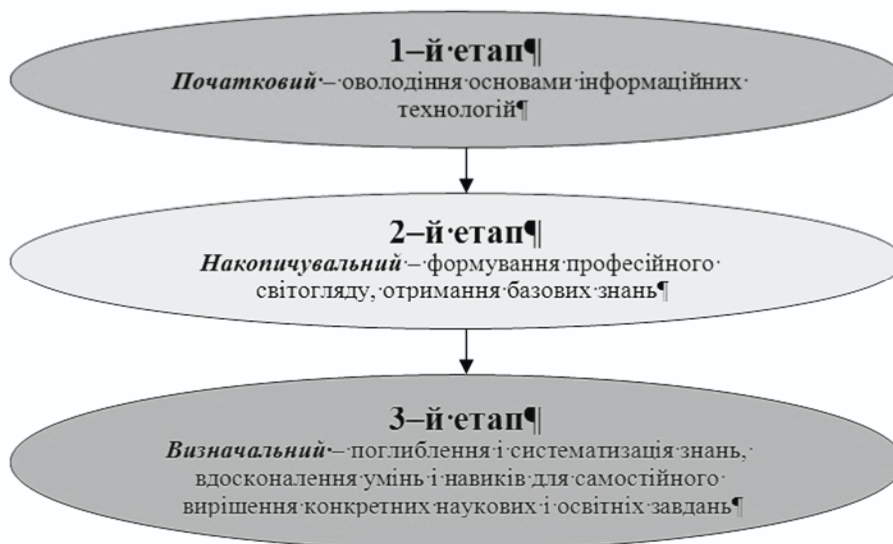


Рис. 1. Формування професійного становлення майбутніх фахівців

Якісна професійна діяльність майбутніх учителів фізичної культури в сучасних умовах передбачає володіння фахівцем професійними соціальними, психологічними та іншими компетентностями [5]. У житті людина виконує різні соціальні ролі, тому життєва компетентність має різні види й виявляється у різних сферах життєдіяльності, в тому числі у професійній, яка формується, зокрема, у процесі здобуття вищої освіти. Компетентність на сучасному етапі є показником якості вищої освіти, що формує основи її професійного аспекту, необхідного для прийняття рішень і діяльності у сфері обраної професії [4, 212–215]. Професійна компетентність особистості є складним системним утворенням, основними елементами якої є: підсистема професійних знань як логічна системна інформація про навколишній і внутрішній світ людини, зафіксована в її свідомості; підсистема професійних умінь як психічних утворень, що полягають у засвоєнні людиною способів і технік професійної діяльності; підсистема професійних навичок – дії, сформовані в процесі повторення певних операцій і доведені до автоматизму; підсистема професійних позицій як сукупності сформованих установок і орієнтацій, відношення та оцінок внутрішнього і навколишнього досвіду, реальності і перспектив, а також домагань, які визначають характер професійної діяльності і поведінки фахівця; підсистема індивідуально-психологічних особливостей фахівця – поєднання різних структурно-функціональних компонентів психіки, які визначають індивідуальність, стиль професійної діяльності, поведінки і виявляються у професійних якостях особистості; підсистема акмеологічних інваріант – внутрішніх збудників, які обумовлюють потребу фахівця в постійному саморозвитку, творчості та самовдосконаленні [4, 212–215].

Професійні особистісні якості будь-якого вчителя є складовою частиною його психологічного портрету, який в узагальненому вигляді містить:

- 1) індивідуальні якості (темперамент, задатки (здібності) тощо);
- 2) особистісні, комунікативні якості;
- 3) статусно-позиційні особливості – особливості його положення, ролі, відношень у колективі;
- 4) діяльнісні (професійно-предметні) показники.

Специфіка набору та поєднання вищезазначених компонентів визначає психологічний портрет учителя кожної окремої навчальної дисципліни на кожному етапі навчання [1, 160]. Професійні властивості особистості вчителя фізичного виховання зумовлені специфікою змісту дисциплін, які викладаються на факультеті фізичного виховання, та дидактичними особливостями їх викладання. Традиційно кінцевою метою професійної освіти є загальна сукупність об'єктивно необхідних знань, умінь та навичок; уміння правильно їх застосувати під час виконання своїх функцій; знання й прогнозування можливих наслідків

певних дій, але при цьому не досягається мета освіти – пов’язати вміння, набуті в процесі навчання, з провідними рисами особистості, сприяючи формуванню особистості в цілому [4, 212–215]. Формування професійних особистісних якостей майбутніх учителів є інтегративним завданням фахової підготовки. Успішність професійної діяльності майбутнього вчителя фізичної культури визначається високим рівнем розвитку здібностей, які потребують теоретичних знань і практичних навичок [1, 348]. Згідно із Законом України «Про вищу освіту», усі вимоги до особистості фахівця повинні бути висвітлені в освітньо-кваліфікаційних характеристиках, котрі «відображають цілі вищої освіти та професійної підготовки, визначають місце фахівця у структурі галузей економіки держави і вимоги до його компетентності, соціально важливих якостей, систему виробничих функцій і типових завдань діяльності й умінь для їх реалізації» [3].

Висновки з дослідження і перспективи подальших наукових досліджень. У цілому розв’язання завдання формування професійної компетентності майбутніх фахівців з фізичної культури можливе шляхом цілеспрямованого педагогічного управління оптимізацією навчального процесу, докорінної зміни методики отримання нового знання та становлення майбутнього фахівця з фізичної культури і спорту на базі використання інноваційних освітніх технологій.

Науково-методичне забезпечення професійного навчання не встигає за швидким розвитком інформаційних технологій у сфері фізичної культури і спорту та освіти, що вимагає модернізації професійної підготовки спеціалістів з фізичної культури і спорту.

Водночас теоретичний аналіз наукових досліджень свідчить, що проблема формування професійної компетентності майбутніх учителів фізичної культури ще недостатньо досліджена в педагогічній теорії, а тому не знайшла належного відображення в практичній діяльності закладів освіти, зокрема поза увагою дослідників все ще залишаються сутність, структура професійної компетентності, не дістали ґрунтовного розкриття й обґрунтування зміст, форми і методи формування компетентності майбутніх учителів фізичної культури в процесі їх фахової підготовки у закладах вищої освіти України.

Це надихає до подальшого дослідження на виявлення факторів та умов формування професійної компетентності фахівців з фізичної культури і спорту засобами різноманітних технологій, що базуються на впровадженні в професійну освіту вчителів з фізичної культури дистанційного навчання на базі новітніх інформаційних технологій.

References

1. Волкова Н. П. Педагогіка: Посібник для студ. вищ. навч. закл. Київ: Академія, 2001. 576 с.
Volkova, N. P. (2001). Pedagogika: Posibnyk dlia stud. vyshch. navch. zakl. [Pedagogy: a guide for students of higher educational institutions]. Kyiv, Ukraine: Akademiia. 576. [in Ukrainian].
2. Габріелян О. Вища освіта в епоху глобалізації. *Покликання університету*. Київ: РІА «ЯНКО»: «ВЕСЕЛКА», 2005. С. 179–197.
Habrielian, O. (2005). Vyshcha osvita v epokhu hlobalizatsii [Higher education in the era of globalization]. *Poklykannia universytetu – Vocation of the university*. Kyiv, Ukraine: RIA «YaNKO»; «VESELKA». 179–197. [in Ukrainian].
3. Закон України «Про вищу освіту»: Науково-практичний коментар / За заг. ред. В. Г. Кременя. Київ, 2002. 323 с.
Kremen, V. H. (Ed.). (2002). Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu»: Naukovo-praktychnyi komentar [Law of Ukraine «On Higher Education»: Scientific and practical commentary]. Kyiv, Ukraine. 323. [in Ukrainian].
4. Пеньковець Д. В. Компоненти професійної компетенції у майбутніх учителів фізичної культури. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2015. Вип. 125. С. 212–215.
Penkovets, D. V. (2015). Komponenty profesiinoi kompetentsii u maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury [Components of professional competence of future physical education teachers]. *Visnyk Chernihivs'koho derzhavnoho pedago-hichnoho universytetu imeni T. H. Shevchenka. Seriya: Pedagogichni nauky. – Bulletin of T. G. Shevchenko Chernihiv State Pedagogical University. Series: Pedagogical Sciences*. 125. 212–215. [in Ukrainian].
5. Фізична культура 5-12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів / укл. В. М. Єрмолова, М. Д. Зубалій та ін. Київ: Перун, 2005. 272 с.
Yermolova, V. M., Zubalii, M. D. et al. (Comp.). (2005). Fizychna kultura 5-12 klasy. Prohrama dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv [Physical education grades 5-12. Program for general educational institutions]. Kyiv, Ukraine: Perun. 272. [in Ukrainian].

Penkovets Vasyi

<https://orcid.org/0000-0002-2798-2302>

Associate Professor of the Department of Sports,
T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: penkovetsv@gmail.com

Maksymenko Olena

<https://orcid.org/0009-0005-1865-6365>

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor, Academic Secretary,
State University of Infrastructure and Technologies
(Kyiv, Ukraine) E-mail: maksimenkoelena@gmail.com

Penkovets Dmytro

<https://orcid.org/0000-0003-0088-6924>

Postgraduate Student,
T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: penkovetsdm@gmail.com

WAYS OF FORMING PROFESSIONAL COMPETENCES OF FUTURE PHYSICAL EDUCATION TEACHERS

The relevance of the article is determined by the scientific and technical revolution, which caused a sharp increase in the volume of information. This information must be understood, assimilated, processed in the mind, and used in practice. With the fast pace of time, a large amount of information, ideas, theories, and technologies quickly change, transform, and become obsolete. In this regard, the amount of knowledge acquired during education becomes insufficient already after 3-5 years of professional activity. Nowadays, knowledge is only a potential that a specialist should possess – the main thing is the effectiveness of the specialist's activity in specific conditions – therefore, one of the directions of modernization of education is the introduction and implementation of the competence approach in education. The competence approach is focused on the final result of the educational process and is aimed at forming the readiness of the graduate to effectively use internal resources (knowledge, skills, values, psychological features) and external resources (information, human, material) to achieve the set goal.

The purpose of the study is to consider the formation of professional competence, which should be carried out in the process of training a specialist in physical education and sports at a higher educational institution from the standpoint of a modern practical approach.

Scientific novelty. It aims at substantiating the expediency of using the competence approach in the professional training of future physical education teachers; development of the theoretical justification of the concept of «professional competence formation»; clarification of the component composition of the professional competence of specialists in physical education and sports; determining the levels and indicators of the physical education teachers' professional competence formation.

Conclusions: Overall, solving the task of forming the professional competence of future specialists in physical education is possible through purposeful pedagogical management of the educational process optimization, a fundamental change in the methodology of obtaining new knowledge and becoming a future specialist in physical education and sports based on the use of innovative educational technologies. The scientific and methodical provision of professional training does not keep up with the rapid development of information technologies in physical education and sports and education, which requires the modernization of professional training of specialists in physical education and sports. It requires further research to identify the factors and conditions for the formation of professional competence of physical education and sports specialists by means of various technologies, based on the introduction of distance learning on the basis of the latest information technologies into the professional education of physical education teachers.

Keywords: formation of professional competence, level of development of professional competence, competence, key competences.

Стаття надійшла до редакції 27.05.2025 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор **Ребенюк В. М.**